

ПОЛІС ЯК ДЕРЖАВНЕ УТВОРЕННЯ У “ПОЛІТИЦІ” АРИСТОТЕЛЯ

ПЕТРИНКО В.С.

Характерною рисою наукової діяльності Арістотеля (Стагірита) є її багатогранність. Цей “енциклопедист” античності своїми працями збагатив майже всі галузі науки, які існували в часи його життя. Держава і суспільство, політика і право не залишилися поза увагою філософа. Центральне місце серед його творів, присвячених вивченню цих питань, серед “Етики”, “Риторики” і “Афінської політії”, безперечно, належить “Політиці”, останній праці. Вона є предметом нашого розгляду.

Стрижнем “Політики”, віссю, навколо якої і формуються всі елементи держави і суспільства, є – поліс, місто-держава, як визначають його сучасні дослідники [1]. Цей реально існуючий в античній Греції тип державного утворення став для Арістотеля, та і не тільки для нього (проекти посередників: Фалея Халкідонського, Гіпнодама Мілетського, Платона), теоретичною основою побудови ідеального поліса – кінцевої мети, яку кладе перед собою автор у VII і VIII книгах “Політики”. Це вже образ досконалої держави, а не просто місто.

Ще до Арістотеля для грецьких авторів поліс являв собою, перш за все, визначений колектив, певним чином організовану спільність людей. Цю ідею висловив ще Фулідід устами Нікія: “Адже держава – це люди, а не стіни і не кораблі без людей...” [2]. Тотожні думки ми зустрічаємо і в Геродота [3]. Поліс як характерна форма спільного життя еллінів протиставляється племенам і царствам варварів, займає центральне місце в грецькій класичній політичній теорії, і, перш за все, у Платона й Арістотеля. Але найбільш детально теоретичну основу поліса дослідив Арістотель, присвятивши цій проблемі перші шість книг “Політики”.

Вивчення поліса подібне вивченню будь-якого складного явища, воно повинно розпочинатися з розгляду його найпростіших елементів існування, яких вимагає сама природа, вивчення їх знизу до верху, від про-

стого до складного. Виділення цих елементів робиться філософом на основі спостережень дійсності. Стагірит застосовує для розгляду структури полісу свою звичайну методику – розчленування складного на його прості елементи, а з цих конкретних елементів моделює загальну форму держави. Це його індуктивний метод, розроблений ним в “Метафізиці” [4].

Такими первинними одиницями, “атомами” суспільства являються, з точки зору Арістотеля, дві форми поєднання (спілкування), які не можуть існувати одна без іншої: чоловік–жінка і володарюючий (пан)–підвладний (раб). У першому випадку мета поєднання – дітонародження, в другому – рятування, самозахист. У обох випадках ми маємо справу, згідно вчення Стагірита, з поєднанням, що покликане потребою самої природи. Намагання залишити після себе собі подібних не є результатом розумового наміру, а лежить у самій природі, як воно лежить у природі тварини і рослини. Природними рисами обумовлено і наявність поділу суспільства на панів і рабів. Той, хто володіє передбачливим розумом, є володарюючим по природі, а той, хто, дякуючи своїм тілесним якостям, здібний виконувати чужі накази і розпорядження, є підвладним по природі, рабом. Таким чином, і пану, і рабу, на думку Арістотеля, корисне одне і теж. Як бачимо, із названих вище двох форм спілкування утворюється перший вид об’єднання – сім’я, яка є первинним елементом полісу. Людина по природі створена для співжиття з іншими і є істотою політичною. Хто стоїть поза державою – або звір, або Бог [5]. Потяг до спілкування з іншими людьми приводить до утворення сім’ї, яка є первинною і найменшою суспільно-політичною одиницею. Сім’я, дім, домогосподарство (ойкос) складається з двох соціальних елементів, визначених філософом: раби і вільні. у сім’ї існують і функціонують три природні, первинні з’єднання: чоловік і жінка, пан і раб, батько і

діти. Відносини в сім'ї носять троякий характер: панівний, шлюбний і батьківський [6]. Відповідно, Арістотель розрізняє і три елементи влади, які існують в домогосподарстві: по-перше, владу пана по відношенню до рабів; по-друге, відносини чоловіка до дружини; по-третє, відношення батька до дітей. Над рабами влада панів, а над дружиною і дітьми влада домогосподаря, яка є по суті монархічною [7]. Отже, в сім'ї панує монархічна влада господаря, який є одночасно і володарем, і годувальником, оскільки старший наділений природою повноваженнями царя.

Виробничою основою сім'ї, домогосподарства було рабство, якому Арістотель приділяє значну увагу в "Політиці". У сім'ї працювали всі – як раби, так і вільні, що добре описано Гомером в "Іліаді" та "Одіссеї", де жінка, дружина домогосподаря, часто займається прядінням, ткацтвом, шиттям разом з рабинями [8]. Раби-чоловіки працювали на важких роботах у землеробстві. Ще до Стагірита софісти висловлювали переконання, що всі люди по природі рівні. Ця думка в "Політиці" прослідковується один раз: "Лише по закону один – раб, інший – вільний, по природі ніякої різниці нема". Але цю думку Арістотель, заперечуючи самому собі, згодом змінює на протилежну: "Всі ті, хто в такій же сильній мірі відрізняється від інших людей, в якій душа відрізняється від тіла, а люди – від тварини, ті люди по своїй природі – раби... Адже раб по природі – той, хто може належати іншому і хто причетний до свідомості в такій мірі, що здатний розуміти його накази, але сам свідомістю не володіє" [9]. Таким чином, праця не є показником рабства. Свобода включає можливість проявляти самостійність, власну ініціативу, а рабство виключає цю можливість. Для Арістотеля всі неелліни (варвари) є потенційними рабами всіх еллінів. У нього навіть не виникає і думки про закабалення еллінами еллінів, як це має місце у Платона [10]. Взагалі, для античного світу було характерне намагання обмежити можливість закабалення своїх громадян: "Варвар і раб по природі своїй поняття тотожні". Раб в Арістотеля це одухотворенна власність, знаряддя праці. На раба полюють, як на звіра, або завойовують, як чужу власність, що затверджено законом. Таку війну філософ оправдовує, як справедливу по природі [11]. Війна для Стагірита це засіб поповнення полоненими виробничої

основи рабовласницького суспільства; і тим самим він підтримав похід свого учня (О.Македонського) на Схід.

Таким чином, рабство як економічна сторона домогосподарства (ойкосу) невід'ємна від нього. Арістотель апологет інституту рабства. Але чому? На це запитання він сам дав відповідь: "Якщо б кожне знаряддя могло виконувати властиву йому роботу саме за даним йому наказом або навіть його випереджуючи...: якби ткацькі човники самі ткали, ...тоді зодчі не потребували б робітників, а панам не потрібні були б раби" [12]. Як видно з тексту, рабство виправдане Арістотелем економічно. У висловленні закладена філософом сутність сучасної нам автоматизації та роботизації матеріального виробництва за дві тисячі років до втілення їх у практику. Однак ця теза Стагірита не актуалізувалася ні радянською, ні українською історіографією. Крім економічної потреби, рабство, по Арістотелю, виправдане і морально, і політично. Адже щасливе, блаженне життя передбачає дозволя. Вже Стагірит розумів, що людина багата не товарами і не грішми, а вільним часом. Для такого життя Арістотель передбачав необхідність зовнішніх благ [13]. Праця рабів-автоматів необхідна умова для створення матеріальних благ, що сприяють досягненню благого життя в державі для громадян-власників, які проводять своє дозволя в політичній, культурній і оздоровчій діяльності. Самі раби позбавлені такого життя в зв'язку з тим, що вони не громадяни. Тільки економічно незалежний громадянин може вважати себе вільним у рамках поліса (одна з рис поліса).

Рабство, хоч і є одним із важливих факторів економічного благоустрою сім'ї, домогосподарства, не є основним. Основу економічного процвітання кожної окремої сім'ї складав наділ землі, який обробляли раби.

Отже, сім'я, домогосподарство (ойкос) в Арістотеля є основною економічною і соціальною одиницею в середині полісу, яка очолюється чоловіком і спирається на рабську працю, що саме підтверджується на всіх етапах античної історії Греції. Сім'я була передумовою становлення полісу на ранніх етапах людської історії, а з утворенням державного об'єднання є його першою і основною структурною одиницею, складовим біологічним, соціальним і політичним елементом держави.

Наступним, вишим від сім'ї шаблем у формуванні полісу була "спільність, яка складається із кількох сімей і яка має ціль обслуговування не короточасних тільки потреб" – поселення, село, "яке можна розглядати як колонію сім'ї" [14].

Ми підійшли до основного питання дослідження: що таке держава, яка стала вінцем людського співжиття, та її давньогрецький різновид – поліс, за характеристикою Арістотеля. Для нього поліс являє собою найвищу форму всіх можливих типів людських об'єднань (спільнот). Метою всілякого об'єднання є благо. "Більше інших до найвищого блага прагне те об'єднання, яке є найбільш важливим із всіх, і охоплює собою всі інші об'єднання. Це об'єднання називається державою (полісом) або об'єднанням політичним" [15].

Розібравши складові елементи поліса, які ми розглянули вище, філософ уточнює визначення держави, показуючи поступовий її розвиток від нижчих суспільних форм об'єднань – сім'ї, поселення до вищої – поліса: "Суспільство, що складається із кількох поселень, є цілком завершеним полісом, який досяг у певній мірі самодостатнього стану і який виник заради потреб життя, але існуючи заради досягнення благого почуття. Звідси випливає, що всілякий поліс – продукт природного виникнення. Як і первинні об'єднання, він є завершенням їх, а в завершенні проявляється природа" [16]. Ця ідея одна із основних у "Політиці", адже ранні форми людського об'єднання забезпечують життя індивіда лише у фізичному розумінні, а добродіє і щасливе життя досягається тільки в рамках поліса. Поліс є об'єднанням родів і сіл, для досягнення досконалого і самодостатнього життя, а це значить – жити щасливо і прекрасно. Таке державне об'єднання існує для прекрасної діяльності, а не просто для спільного життя [17]. Англійський історик античної Греції Дж. Томсон відзначив, що поліс в "абстрактному розумінні – це організаційна форма, яка характерна для цивілізованого суспільства" [18]. Ознакою такого суспільства, його населення обов'язково повинна бути трудова і створююча діяльність, чим воно відрізняється від варварства (нехтування створюючою працею і перевага руйнівного інстинкту).

Будь-яка держава складається із громадян. Ще в уявленнях стародавніх греків, попередників Арістотеля, поліс асоціювався

перш за все з об'єднанням вільних громадян, які протистоять рабам та іноземцям. Арістотель підтримав цю думку, що "поліс є об'єднанням вільних людей" [19]. Згодом філософ вносить ряд уточнень, які вказують на те, що для того, щоб об'єднання людей стало полісом, його члени повинні бути не тільки вільними: дана умова обов'язкова, але не єдина. Прикладом у цьому може бути сам автор "Політики", будучи вільним і живучи в Афінах, він не був їх громадянином, а вважався тільки метеком (іноземним переселенцем). Такі люди повинні були мати протектора (покровителя із середовища повноправних громадян), який був посередником між метеком і державною владою і представляв метека у суді. Поза юридичною сферою метеки були цілком самостійні.

У будь-якому полісі суверенітет належав народному зібранню, тобто общині повноправних громадян. Зокрема, в цьому проявлялась основна ідея поліса як колективу громадян. Громадянами поліса вважались ті, хто були вільними, як особисто, так і економічно. І були доступні їм такі чотири функції (за Арістотелем): законодавча, судова, військова і культова [20]. Сукупність таких громадян, що становлять громадянське суспільство, і є державою за Стагіритом [21].

У греків архаїчного і класичного періодів утвердився погляд на поліс як типово грецьку і найвищу форму організації державного життя. Цієї загальноприйнятої думки дотримувався й Арістотель. Він сприймав від попередників, що людина залежна від полісу і підпорядкована загальним нормам співжиття, на протигагу софістам, які оголосили повну незалежність людини (індивіда) від поліса та від всіх загальних норм. У дусі античного світогляду на державу Арістотель намагається відродити (слідом за Платоном) панування загального (поліса) над одиничним (індивідом) і визнає за ним право керувати індивідами. Держава, яка хоче бути в дійсності, а не тільки на словах, повинна турбуватись про добродіє громадян. Вона встановлює моральні норми для громадян. Тому сама держава у греків є моральною нормою. Але в нових історичних умовах (занепад полісної системи і утворення територіальних держав) Стагірит вже не може просто повернутися до дософістичних поглядів і змушений вирішувати питання по-новому. У нього, на відміну від попередників, однією з центральних стає проблема

співвідношення поліса і громадянина (проблема свободи, одного з питань громадянського суспільства). Цього не було у його попередників, у яких поліс повністю поглинав індивіда, підкорював його собі. Новий аристотелівський підхід мав в основі становлення відносної незалежності індивіда, що з'являється з діяльністю Олександра Македонського. Раніше вигнання з полісу (остракізм) вважалося найбільшим покаранням, бо людина без поліса перетворюється у ніщо, а в кінці III ст. до н. е. на перший план виходить індивід, який вийшов за рамки дрібної полісної системи, створивши новий тип державного утворення – територіальну монархічну імперію.

Без доброчинності неможливе блага життя. Тому керівники держави, які намагаються забезпечити громадянам таке життя, повинні класти перед собою широкі виховні цілі. Мета політики – надати громадянам добрих якостей, тобто зробити їх людьми, чудовими у вчинках та сприянні їм у досягненні вищого блага. Доброчинна держава – громадяни якої доброчинні, як один до одного, так і до законів. Звідсіля велике значення, яке Арістотель надає політиці, називаючи її найбільш могутньою наукою [22].

Існування поліса залежить від економічного стану його громадян. У основу цього аспекту Арістотель кладе питання про власність. Його погляд на власність розвивався у прямій суперечності з Платоном, якому Стагірит приписує захист спільної власності. Арістотель усвідомлював і сприймав феномен античної власності на землю з її двоїстою природою. Обговорюючи питання про те, яка із форм власності – колективна чи приватна найбільш раціональна і, прийшовши до висновку, що обидві вони призводять до негативних наслідків, автор “Політики” наступним чином резюмував кінцевий висновок: “Власність повинна бути спільною тільки у відносному значенні, а взагалі – приватною... Краще, щоб власність була приватною, а користування нею – спільним. Підготувати до цього громадян справа законодавця” [23]. Подібні думки зустрічаємо і в Платона: “Хай буде проведений розподіл землі таким розрахунком, щоб кожний, який дістав свою частку, вважав її спільною власністю всієї держави” [24].

Арістотель противник майнової нерівності громадян. Недосконалість суспільства виправляється не зрівнялівкою майна,

а моральним покращенням людей. Законодавець повинен прагнути не до рівності, а до вирівнювання власності. Важливо не те, в кого власність, а як її використовують громадяни. Найкраща форма власності, за Стагіритом, це власність середньої величини, оскільки помірковане і середнє є найкращим. Такі власники є середнім станом у державі. Різка нерівність власності небезпечна для рівноваги держави, тому філософ хвалить суспільство, де середній клас сильніший за всіх: “...держави, яка складається із середніх людей, буде мати і найкращий державний лад” [25]. Такий, середній, вид державного устрою є найкращим, бо тільки він не веде до внутрішніх чвар. Де середніх громадян більшість, там рідше серед них виникають протилежні угруповання. На доказ цього положення Арістотель наводить приклади найкращих законодавців, які вийшли із середовища середніх громадян: Солон, Лікурт, Харонд [26].

Двоїстий характер античної власності на землю знаходить своє вираження в тому, що існують встановлені категорії земель, які знаходяться у спільному володінні чи всього полісу в цілому або його підрозділів (філ, фратрій, демів). До необхідних умов існування поліса Арістотель відносив харчування і володіння землею [27]. Тільки громадяни поліса мають право на ділянку землі у межах полісної території, не громадянин не міг навіть придбати будинок для житла і повинен був орендувати житло, в той же час, як для афінянина не мати свого будинку вважалося ганебним. У античності територія поліса співпадає із землею, яка належить громадянам. Взаємна обумовленість громадянського статусу і права власності на землю була однією з основних для поліса.

Таким чином, в основі розуміння Арістотелем сутності поліса було твердження, що поліс перш за все колектив громадян разом із матеріальними умовами, які забезпечують його існування. Тому деякі радянські вчені (Е. О. Голубцова, В. І. Кузішкін, Є. М. Штаерман, О. Л. Утченко) визначають поліс як один із типів общини і зокрема як громадську общину [28]. Рівність окремих домогосподарств у рамках сільської общини породила рівність громадян і в полісі. Демократичні елементи сільської общини вплинули на те, що загальною тенденцією розвитку грецького поліса була еволюція в бік демократії. Арістотель називав демократію кінцевою

фазою в еволюції поліса, яка встановлюється народними масами, що усунули тиранію [29]. Прикладом можуть бути Афіни в другій половині VI ст. до н.е., коли в 510 році до н.е. з міста було вигнано останнього тирана Гіппія і було встановлено демократичну форму правління. Демократизація поліса чітко засвідчує нам про його генетичний зв'язок із сільською общиною, яка його породила.

Отже, однією з основних рис поліса була тенденція до демократії, правління всього колективу громадян у цілому. Ця особливість знаходила відображення у принципі суверенітету народного зібрання.

Другою характерною рисою поліса як громадської общини було співпадання його політичної та військової організації. Громадянин-власник, одночасно є і воїном, який забезпечує недоторканість власності поліса і тим самим своєї особистої власності, а також є і політичним діячем, який має право приймати участь в управлінні державою. Такий воїн сам себе озброює за рахунок прибутків із свого домогосподарства [30]. Армія поліса була всенародним ополченням, служба в якому була зобов'язанням і привілеєм громадянина. Структура поліса і форма його військової організації розвивались у тісному зв'язку один з одним. Ще Арістотель зробив спостереження, що глибока демократизація, наприклад, фінського суспільства, була найтісніше пов'язана із змінами структури збройних сил Афін [31].

Криза поліса виступає у міцному зв'язку з розкладом його військової організації. Падіння ролі ополчення громадян і зростання ролі найманих армій – важливий показник цієї кризи, що почалась у IV ст. до н.е. Найманець являв собою новий соціальний тип, який вже мало був пов'язаний із землею рідного поліса, його цінностями і традиціями [32]. Недолік Арістотеля в тому, що він ніяк не хотів бачити і сприймати як реальність це кризове явище поліса, а вважав ідеальним саме ополчення громадян.

Ще однією особливістю поліса було те, що, являючи собою один із типів общинних структур, поліс міг існувати як держава тільки при порівняно невеликих розмірах

громадського колективу і території. Розміри території поліса повинні бути такими, щоб населення мало можливість проводити своє життя, користуючись дозвіллями, насолоджуючись свободою і разом із тим стримано. Говорячи про розміри міста-держави, автор “Політики” приходять до висновку, що кількість населення і територія поліса повинні бути легко доступні для огляду [33]. Аналізуючи це повідомлення джерела, зазначимо, що відносно невеликі розміри поліса також належать до його суттєвих характеристик – база економіки поліса. Громадяни спільно володіють землею, частина якої знаходиться у колективній власності, а частина розподіляється на наділи і передається у користування головам сімей, що становить один з різновидів “середньої власності”. Сім'я, домогосподарство (ойкос) – основна структурна одиниця поліса. Оскільки володіти землею могли тільки громадяни поліса, то найвищим органом були народні збори громадян. Військові сили поліса склалися із ополчення, яке, по суті, було рівнозначне народним зборам. Громадяни вважаються політично і юридично рівноправними і мають право на утримання земельного наділу. Закабалення громадян поліса заборонялось.

Таким чином, Арістотель дійсно став теоретиком поліса, який у “Політиці” проаналізував історичну, політичну і соціальну природу цієї античної суспільно-державної організації, підсумувавши більш ніж двохсотрічну працю грецької філософської думки. Визначивши державу як сукупність повноправних громадян, а в основу суспільства поклавши такий осередок як сім'я, з її “середньою власністю” Стагірит тим самим вперше висловив ідею про громадянське суспільство, що набуло висвітлення у новий час (Г. Гегель) та актуалізувалось у XX ст., зокрема і в українській національній ідеї. Ідеалізуючи існуючий грецький поліс, філософ надає йому значення абсолютної і вічної форми співжиття, ігноруючи при цьому протиріччя, які роздирали міста-держави, що призвело до занепаду поліса як типу державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. Н. Аграрные отношения в Аттике в V-IV вв. до н. э.// Античная Греция.- М., 1983.- Т. I.- С. 275, 298, 315; Андреев Ю. В. Ранние формы урбанизации// Вестник древней истории.- 1987.- № 1.- С. 6-7; Його ж. Раннегреческий полис.- Л., 1976.- С. 66; Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии.- М., 1966.- С. 65-112, 85; Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли.- М., 1988.- С. 68-102; Кошеленко Г. А. Полис и проблемы развития экономики// Античная Греция.- М., 1983.- Т. I.- С. 232; Мотрошилова Н. В. Рождение и развитие философских идей.- М., 1991.- С. 39-64; Томсон Дж. Исследования по истории древнегреческого общества.- Л., 1958.- С. 353; Становление и развитие раннеклассовых обществ. Город и государство.- Л., 1986.- С. 8-9.
2. Фукидид. История.- Л., 1981.- Кн. VII, 77,7.
3. Геродот. Истории.- К., 1993.- Кн. VIII, 61.
4. Аристотель. Политика// Аристотель. Сочинения: В 4-х т.- М., 1983.- Т. 4.- Кн. I, I, 3, 1252а; Його ж: Метафизика/ Аристотель. Сочинения: В 4-х т.- М., 1975.- Т. I.- Кн. I, I, 981а5.
5. Аристотель. Политика.- Кн. I, I, 4, 1252а; Кн. I, I, 12, 1253а25.
6. Там же.- Кн. I, I, 9, 1253а5; Кн. I, II, I, 2, 1253б; Кн. III, IV, 2, 1278б20.
7. Там же.- Кн. I, I, 5, 1252б20; Кн. I, V, I, 1259б.
8. Гомер. Илиада.- М., 1984.- III, 125; VI, 323-324, 490-492; XXII, 440; Он же. Одиссея.- М., 1985.- VI, 28.
9. Аристотель. Политика.- Кн. I, II, 3, 1253б20; Кн. I, II, 11-13, 1254б5-20.
10. Платон. Государство// Платон. Сочинения: В 3-х т.- М., 1971.- Т. 3(1).- 471а.
11. Аристотель. Политика.- Кн. I, I, 5, 1252б5; Кн. I, II, 4, 1253б30; Кн. I, II, 16, 1255а5; Кн. I, III, 8, 1256б25; Дет. див.: Железнов В. Я. Экономическое мировоззрение древних греков// История экономической мысли.- М., 1916.- Т. I.- Вып. I.- С. 190-235; Валлон А. История рабства в античном мире.- М., 1941.- С. 165-177.
12. Аристотель. Политика.- Кн. I, II, 5, 1253б35.
13. Там же.- Кн. II, VI, 2, 1269а; Кн. VII, XIII, 18, 1334а; Кн. VII, I, 5, 1323б.
14. Там же.- Кн. I, I, 7, 1252а20.
15. Там же.- Кн. I, I, 1, 1252а5.
16. Там же.- Кн. I, I, 8, 1252б30.
17. Там же.- Кн. III, V, 10, 1280а30; Кн. III, V, 14, 1281а; Кн. VII, 2, 1328а35.
18. Томсон Дж. Исследования по истории древнегреческого общества: В 2-х т.- М., 1958.- Т. I.- С. 353.
19. Аристотель. Политика.- Кн. III, IV, 7, 1279а20.
20. Там же.- Кн. II, IX, 3-4, 1274а5-20; Кн. IV, IV, 1, 1291б20.
21. Там же.- Кн. III, I, 4-5, 1275а25-30; Кн. III, I, 8, 1275б15-20.
22. Аристотель. Никомахова этика// Аристотель. Сочинения: В 4-х т.- М., 1983.- Т. 4.- Кн. I, I, II, 1094а25.
23. Аристотель. Политика.- Кн. II, II, 4-5, 1263а25-35.
24. Платон. Законы// Платон. Сочинения: В 3-х т.- М., 1972.- Т. 3 (2).- 740а.
25. Аристотель. Политика.- Кн. IV, IX, 7, 1295б25.
26. Там же.- Кн. IV, IX, 9-10, 1296а10-20.
27. Там же.- Кн. VII, VII, I, 1328а25; Кн. VII, IX, 9, 1330а.
28. Утченко С. Л. Политическое учение Древнего Рима. III-I в. до н. э.- М., 1977.- С. 19.
29. Аристотель. Политика.- Кн. III, X, 8, 1286б15-20.
30. Там же.- Кн. VII, IX, 5, 1329б35.
31. Там же.- Кн. II, IX, 4, 1274а15; Кн. IV, IV, 1, 1291б20; Кн. V, III, 5, 1304а20.
32. Маринович Л. П. Греchesкое наемничесво IV в. до н. э. и кризис полиса.- М., 1975.- С. 244.
33. Аристотель. Политика.- Кн. VII, IV, 8, 1326б20; Кн. VII, V, 1-2, 1326б30-1327а.
34. Там же.- Кн. II, IV, 3, 1266б10.

РЕЗЮМЕ

Полис как государственное устройство в “Политике” Аристотеля.

Петринко В.

В статье исследуется полисная форма древнегреческого государства, путь его становления, политическая и экономическая система на историческом материале “Политики” Аристотеля.

SUMMARY

Polis as a state structure in Aristotel's “Politics”.

Petrinco V.

In the given article are investigated the polis form of the Ancient Greek state, ways of its formation, political and economical system on the basis of historical material of “Politics” by Aristotel.